

IN MEMORIAM

Dr MUHAMED HADŽIJAHIC

Jedan od inicijatora za pokretanje *Anala* Gazi Husrevbegove biblioteke, njihov prvi glavni i odgovorni urednik kao i skoro redovan suradnik, dr. Muhamed Hadžijahić, naučni savjetnik u mirovini, umro je u Sarajevu 21. juna 1986. godine.

Muhamed Hadžijahić je rođen u Sarajevu 6. II 1918. godine. Sin je Hadži hafiz Džemaluddina, a unuk Hadži hafiz Muhammeda, istaknutih kârija, koji su stekli velikih zasluga za pravilno učenje Kur-ana u Bosni i Hercegovini. Inače Hadžijahići su porijeklom iz Gornjeg Vakufa i vuku lozu od poznatog Hadži Mustafe Muhlisije, pjesnika na orijentalnim jezicima i kadije po struci. Osnovno i srednje obrazovanje (mekteb, osnovna škola i gimnazija — klasični smjer) Muhamed je stekao u Sarajevu. Pravni fakultet je završio na Sveučilištu u Zagrebu. Na istom fakultetu je i doktorirao.

Službovao je u Sarajevu, Zagrebu, Raši (Istra), Mostaru, Gradačcu i opet u Sarajevu. U mirovinu je otišao u svojstvu naučnog savjetnika na položaju sekretara Komisije za istoriju Bosne i Hercegovine pri Akademiji nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. Dugi niz godina bio je vanjski suradnik Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Rezultat suradnje na ovom institutu su nekolike studije, odnosno istraživačka projekta, koje je izradio sâm ili u suradnji s drugim.

Još kao učenik nižih razreda gimnazije Muhamed se počeo javljati u Novom Beharu, muslimanskom porodičnom listu, koji je izlazio u Sarajevu od 1927. do 1945. godine (članci Šećer Salihaga u narodnoj pjesmi, Ibrahim bajraktar Pinjo, Đerzelez Alija u priči, Novi Behar, god. VI/1932—1933, brojevi 17, 23 i 24). Od tada, pa do smrti, slobodno se može reći, da Muhamed nije ispuštao pera iz ruku, a to je skoro jedan ljudski vijek. Kroz to vrijeme Hadžijahić je napisao nekoliko stotina članaka, rasprava i studija. Popis njegovih objavljenih radova iznosiće sigurno nekoliko stotina. A lepeza njegovih interesiranja je bila veoma široka i raznolika. Osim toga bio je pokretač mnogih akcija na polju kulturnog, prosvjetnog i znanstvenog života muslimana Bosne i Hercegovine. Spomenućemo neke od tih akcija.

Bio je inicijator osnivanja Sociološke sekcije pri Glavnom odboru Muslimanskog kulturnog društva Narodna uzdanica, koji je imao za cilj proučavanje života i rada muslimana Bosne i Hercegovine. Početak II svjetskog rata omeo je ovu veoma korisnu akciju.

Kroniku, odnosno Našu kroniku, u listu El-Hidaje pokrenuo je također Muhamed. Kronika je izlazila u El-Hidaji od novembra 1939. do oktobra 1942. godine. Hadžijahić je u Kronici sudjelovao do polovine 1941. Uz njeg i kasnije Kroniku je vodio Mahmud Traljić. Kao nastavak Kronike smatra se rubrika Osvrti i bilješke (El-Hidaje, god. VII/1943—44, br. 1-2 i br. 9-10.).

Kada je zagrebački *Hrvatski dnevnik* 1938. godine počeo donositi u svome nedjeljnom prilogu i članke o muslimanima Bosne i Hercegovine i Muhamed se uključio u tu akciju i u nedjeljnim brojevima i bajramskim prilogima objavio više zapaženih priloga.

U kalendaru *Narodna uzdanica* za 1944. godinu Hadžijahić je objavio članak *Znanstveno obrađivanje naše muslimanske problematike*. U članku se u 12 tačaka (bezidejnost, bogomilstvo i islamizacija Bosne i Hercegovine, nestanak esnafskih uredaba i prelaz u kapitalističku privredu, narodnosne značajke, problem muslimana izvan tzv. darul islama, iseljavanje bosanskohercegovačkih muslimana u Tursku, veze b.h. muslimana s islamskim svijetom u prošlosti, ratna i vojna povijest muslimana, muslimanske slavenske skupine na Balkanu, sociologija islama) navode pitanja, koja prema Hadžijahiću, čekaju znanstvenu obradu. Neka od tih pitanja su i do danas neobrađena i nerasvijetljena.

U Glasniku Vrhovnog islamskog starješinstva u godinama 1971.—1974. redovno je izlazila rubrika *Kulturni i društveni pregled*. U toj rubrici objavljeno je 119 priloga, koji bi, sakupljeni zajedno, iznosili cijelu knjigu. Ovu rubriku je od početka do kraja vodio sam Hadžijahić.

Izradio je i jedan elaborat o Muzeju Islamske zajednice. Još kao student bio je uključen u akciju za pripremanje izložbe religiozne umjetnosti, koja se mislila održati u razdoblju od 1939. do 1941. godine. Na toj izložbi trebalo je da bude zastupljena i islamska i bogomilska umjetnost. Za taj dio izložbe bio je obrazovan Odbor, koji se imao pobrinuti za skupljanje potrebnih eksponata. Odbor su sačinjavali Hamdija Kreševljaković, Vejsil Čurčić, Derviš M. Korkut, Hadži Mehmed Handžić i kao najmlađi Muhamed Hadžijahić. Odbor je napravio i spisak predmeta, koji dolaze u obzir za ovu izložbu. Spisak je sačuvao Muhamed i godine 1977. objavio ga u *Takvimu* za tu godinu (str. 79—91). To je uradio da bi pokazao, šta se i prije 50 godina smatralo važnim za jednu ovakvu postavku. Sve bi to bio i materijal za budući Muzej Islamske vjerske zajednice kod nas.

Pri osnivanju i otvaranju Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, Hadžijahiću je ponuđeno da izradi program za predmet Civilizacija i kultura muslimana na Balkanu. On se rado odazvao i izradio taj dio programa. U povodu otvaranja Islamskog teološkog fakulteta, napisao je, uz suradnju Nijaza Šukrića i Mahmuda Traljića, monografiju *Islam i muslimani u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo, 1977., str. 168 + 2). Knjigu je izdalo Starješinstvo IZ za BiH, Hrvatsku i Sloveniju.

Za potrebe Starješinstva IZ za BiH, Hrvatsku i Sloveniju prikupio je blizu 60.000 jedinica. koje su trebale poslužiti Službi in-

formacija i dokumentacije, što je bilo u planu da se oformi pri tome Starješinstvu. Materijal može poslužiti i svima, koje interesira problematika islama i muslimana na ovim prostorima, bilo u prošlosti ili danas. Šteta je velika da se prekinulo sa daljnjim prikupljanjem odgovarajućih materijala.

Kao vanjski suradnik Instituta za društvena istraživanja Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Hadžijahić je izradio elaborate: *Etnogeneza bosanskih Muslimana* (Sarajevo, 1973., str. 164); *Predislamski elementi u kulturi bosanskih Muslimana* (Sarajevo, 1973., str. 181). U elaboratu *Stav Muslimana Bosne i Hercegovine u pogledu nacionalnog opredjeljenja* — Studijski izvještaj (Sarajevo, Sarajevo, 1970., str. 349) od 12 poglavlja Hadžijahić je sâm napisao ih 9, a jedno u zajednici sa Atifom Purivatrom (Uvodne napomene, Srpske tendencije u nacionalnom razvoju Muslimana, Hrvatske tendencije u nacionalnom razvoju Muslimana, Motivisanost kod nacionalnog opredjeljenja Muslimana u srpskom, odnosno hrvatskom smislu, Vjerski faktor u nacionalnoj identifikaciji kod nas, Determinante etničke posebnosti Muslimana, Pokušaji nacionalne afirmacije bošnjaštva, Tendencije nacionalnog opredjeljenja Muslimana u poslijeratnoj konstelaciji). Poglavlje Priroda i karakter nacionalnog osjećaja Muslimana Muhamed je napisao u zajednici sa Atifom Purivatrom. Oni su zajednički izradili i *Građu za bibliografiju o nacionalnoj problematici bosanskih Muslimana* (Prilog studijskom projektu »Međunacionalni odnosi u Jugoslaviji i problemi federalizma (Instituta društvenih nauka u Beogradu). Prilog za bibliografiju... je izrađen 1971. godine, a sadrži 1034 bibliografske jedinice sa potrebnim registrima i uvodnim napomenama.

Neka od poglavlja iz elaborata *Stav Muslimana Bosne i Hercegovine* i u pogledu nacionalnog opredjeljenja Hadžijahić je kasnije u potpunosti ili u nekoliko prerađene donio i u svojoj knjizi *Od tradicije do identiteta* (Sarajevo, 1974., str. 262 + 2), što ju je izdala »Svjetlost«, izdavačko preduzeće iz Sarajeva.

Muhamed Hadžijahić je sudjelovao i na brojnim naučnim skupovima (simpoziji) i redovno podnosio i referat. Na Prvom kongresu za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije održao je referat *Carska naredba od 1838. godine protiv umjetnog pobačaja, njena primjena u Bosni i njeni idejni izvori*; na simpozijumu Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura referat *Prilog Skarićevoj hipotezi o porijeklu stećaka*; na naučnom skupu u Drvaru o 1941. godini održao je referat *Muslimanske rezolucije iz 1941. godine*; na naučnom skupu Književnost Bosne i Hercegovine u svjetlu dosadašnjih istraživanja referat *Neposredni zadaci u izučavanju naših alhamijado tekstova*; na konferenciji Conferenza internazionale sulle minoranze (Trst) referat *Ideja roegzistencije u historiji naroda Bosne i Hercegovine*; na simpozijumu Institucija vakufa i njena uloga u vjerskom i kulturnom životu muslimana i Institucije Gazi Husrevbegova vakufa referat *Uloga i značaj Gazi Husrevbeg ai njegova vakufa*.

U referatu o neposrednim zadacima u izučavanju Alhamiadio tekstova ukazao je na nekoliko momenata, koje treba imati u vidu da bi se ovi tekstovi mogli kako treba proučavati i znanstveno va-

lorizovati. U referatu o značaju i ulozi Gazi Husrevbegove ličnosti istakao je da »Veličina Gazi Husrevbega nije u tome što je bio ratnik, već u tome što je naš najveći ktitor i začetnik mnogih ustanova kulturnog, humanitarnog i ekonomskog značaja. To je ono što mu daje trajnu vrijednost, čime je zadužio Sarajevo i bosanske muslimane, pa i druge narode Bosne i Hercegovine i što i danas izaziva respekt i divljenje prema njegovoj osobi«.

Uskoro kako se Hadžijahić počeo javljati svojim radovima u Novom Beharu, Muslimanska nakladna knjižara Hadži Ahmeda Kujundžića u Sarajevu, izdala je knjižicu *Narodne pjesme o Đerzelez Aliji* (Sarajevo, 1934., str. 48). Knjižicu je uredio i predgovor napisao Muhamed. O narodnim pjesmama muslimana Bosne i Hercegovine Hadžijahić je napisao i objavio još nekoliko članaka: *Građa za povijest narodne poezije muslimana iz Bosne i Hercegovine u XVI, XVII i XVIII stoljeću* (Novi Behar, god. VIII/1934—35); *Najstariji glasovi o muslimanskoj narodnoj pjesmi u Herceg-Bosni* (Narodna uzdanica, kalendar za 1934. god.); *Narodni pjevači na dvorovima bosansko-hercegovačke aristokracije* (Narodna uzdanica, kalendar za 1935. god.); *Pjesme Umihane Čuvidine i narodna pjesma* (Narodna uzdanica, kalendar za 1936. god.). Inače Hadžijahić je skupljao i narodnu predaju i obilno je koristio u svojim radovima. Tako je nastao i njegov rad *Sarajevske džamije u narodnoj predaji* (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, 1936. i 1939.). To je učinio i u radu *Badžijanije u Sarajevu i Bosni* (Anali Gazi Husrevbegove biblioteke, knj. VII—VIII, 1982.). Velika je šteta da nije dogotovio veliki rad o *zijaretgahima* u Sarajevu i Bosni i Hercegovini, jer je i o tome sabrao i historijsku građu i narodnu predaju. U vezi s time, propustovao je dobar dio naših krajeva.

Skoro svoj cijeli radni vijek Hadžijahić se interesirao o alhamiadi književnosti kod nas. O tome je napisao više radova, a pomagao i drugima, koji su tu oblast proučavali. Još 1934. godine objavio je članak *Muslimanski pjesnik Razi* (Mladost, god. XII, br. 5). Od tada pa nadalje objavio je više od deset radova iz ove oblasti: *O jednoj pjesmi šejh Sejjid Vehab Ilhamije* (Novi Behar, god. VIII, br. 16); *Ljubavna poezija muslimanskih pjesnika iz Bosne u prošlim stoljećima na hrvatskom jeziku* (Muslimanska svijest, god. I/1936, br. 32); *Preporoditelj Hercegovine Omer ef. Humo i njegove hrvatske pjesme* (Muslimanska svijest, God. I/1936, br. 12); *Hrvatska muslimanska književnost do 1878. godine*. Sarajevo, 1938., str. 16; *Hasan Kačmija i njegovo turbe na Kuli u Zvorniku*. Zvornik, 1966., str. 8; *Neposredni zadaci u izučavanju naših alhamiadi tekstova* (Književnost Bosne i Hercegovine u svjetlu dosadašnjih istraživanja. Sarajevo, 1978., str. 41—52).

U Bosanskohercegovačkoj književnoj hrestomatiji, knjiga I: *Starija književnost*, Hadžijahić je uredio dio o *Muslimanskoj književnoj tradiciji*, gdje je uz dobar predgovor na blizu trideset strana donio i primjere alhamiadi tekstova bosanskohercegovačkih muslimana (str. 233—259). O ovoj književnosti Muhamed je pisao i u Hrvatskoj enciklopediji kao i u Enciklopediji Jugoslavije.

O Hamzevijama i hamzevijskom pokretu u Bosni, Hadžijahić je, i ako ne jedini, najviše pisao. U Prilozima za orijentalnu filologiju

(POF) objavio je tri rada o Hamzevijama (*Hamzevije u svjetlu postanica užičkog šejha*, knj. III—IV, 1952—53., *Udio Hamzevija u atentatu na Mehmed pašu Sokolovića*, knj. V, 1954—55., *Tekija kod Zvonika — postojbina bosanskih Hamzevija?*, knj. X—XII, 1960—61., *O prgonu Hamzevija u Bosni 1573. godine* (napisan u zajednici sa A. Handžićem), knj. XX—XXI, 1970.). O istoj temi je i rad *Hamzevijska sekta i njen osnivač Hamza baba*, objavljen u časopisu *Život*, god. XXV/1976, br. 1. Na Hadžijahićevo nagovor i Ibrahim Mehinagić napisao je i objavio rad *Četiri neobjavljena izvora o Hamzevijama iz sredine XVI vijeka* (Prilozi za orijentalnu filologiju, knj. XVIII—XIX, 1968—69.).

Pitanju bogomila, odnosno Bosanske crkve i islamizacije Bosne i Hercegovine, Hadžijahić je posvećivao veliku pažnju, o tome pisao i često se toj temi vraćao. Iz te oblasti objavio je više radova. Tako na pr. *O jednom manje poznatom domaćem vrelu za proučavanje Crkve bosanske* (Prilozi Instituta za istoriju, X—2, 1974.); *Ćirilo-Metodijevske tradicije Crkve bosanske* (Nova et vetera, XXXV, 1985.); *Zemljišni posjedi Crkve bosanske* (Historijski zbornik, XXV—XXVI, 1972—73.); *O nestajanju Crkve bosanske* (Pregled, 1975., br. 11—12); *Die Anfänge der nationalen Entwicklung in Bosnien und in der Herzegowina* (Südost Forschungen, München, Band XXI, 1962.); *Udio žene u islamizaciji Bosne i Hercegovine* (Narodna uzdanica, kalendar za 1942. godinu); *Islamizirana djeca bosanske kraljice Katarine* (Nova et vetera, XXIX—I, 1979.); *Sinkretistički elementi u islamu u Bosni i Hercegovini* (Prilozi za orijentalnu filologiju, knj. XXVIII—XXIX, 1978—79.); *O vezama islamiziranih bogomila sa hrvatskim i slovenskim protestantima* (Historijski zbornik, XXIX—XXX, 1976—1977.); *Kaimija i bogomili* (Život, god. II, br. 4); *Još jedno bogumilsko-islamsko kulturno mjesto* (Glasnik VIS-a, god. XLIV, 1981., br. 3).

Pored pitanja bogomila, odnosno Crkve bosanske, Hadžijahić je intenzivno proučavao i pitanja uopće iz historije srednjeg vijeka Bosne i Hercegovine. Nastojao je u svojim radovima osvijetliti brojna zamagljena ili krivo interpretirana pitanja tog perioda naše prošlosti. Iako teško bolestan skoro pred samu smrt završio je djelo *Novi pogledi na historiju Bosne IX i X stoljeća*. Iz ovog domena objavio je više radova: *O nekim lokalitetima iz povelje Bele IV od 20. jula 1244. godine* (Radovi Akademije nauka BiH, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 12, 1969.); *i Tihomir iz Kronike popa Dukljanina — historijska ličnost?* (Godišnjak Društva istoričara BiH, XVII, 1966—1967.); *Pitanje vjerodostojnosti sabora na Duvanjskom polju* (Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, knj. 6, 1970.); *Das Regnum Sclavorum als historische Quelle und als territoriales Substrat* (Südost Forschungen, Band XLII, 1983.); *Pitanje rasprostranjenosti Metodove nadbiskupije južno od Save* (Croatia Christiana Periodica, god. IX, 1985., br. 15).

I na polju bibliografije Hadžijahić se uspješno ogledao. Još kao student objavio je *Bibliografiju za proučavanje pravne povijesti Bosne i Hercegovine* (Mjesečnik Hrvatskog pravničkog društva, god. LXVII 1941., br. 6—8). Njegove *Bibliografske bilješke o prijevodima Kur-ana kod nas* (Bibliotekarstvo, god. XIII, 1967., br. 3) predstavlja do sad najpregledniji prikaz prijevoda Kur-ana u južnoslavenskim zemljama.

Ko god bude dublje proučavao ovu problematiku, Hadžijanićev rad će mu biti osnova i glavno polazište. Za potrebe Komisije za izradu istorije Bosne i Hercegovine, Muhamed je izradio elaborat *Bibliografska građa za proučavanje historije naroda Bosne i Hercegovine srednjevjekovnog i turskog perioda*. Građa... obuhvata 5926 bibliografskih jedinica, potrebne registre i uvodne napomene. Materijal je umnožen ravnom štampom i ima napomenu da je materijal za internu upotrebu. Proučavajući našu alhamiada književnost i prateći šta drugi o njoj pišu, izradio je *Osvrt na dosadašnje objavljene tekstove i istraživanja iz problematike alhamiada književnosti*. Rad obuhvata 166 jedinica zaključno sa godinom 1975.-om. Obzirom da je materijal potpuno sređen, trebalo bi ga dopuniti sa objavljenim radovima od 1976. do danas i on bi se mogao odmah objaviti.

Muhamed je napisao i veći broj prikaza i osvrtu na novoizašle knjige i brošure. Bio je suradnik Hrvatske enciklopedije kao i Enciklopedije Jugoslavije. Nekoliko godina bio je suradnik i u Bulletinu scientifique — biltenu akademija nauka i umjetnosti u Jugoslaviji. Nije izbjegavao ni suradnju sa drugima. Tako je pisao zajednički sa Teufikom Imamovićem (*Gradačac i okolina — Nacrt za monografiju*. Gradačac. 1960. Narodni univerzitet. Strana 101 + 1), Atifom Purivatrom (ranije spomenuto), Osmanom Asafom Sokolovićem (*Prvi pokušaji štampanja radova bosanskih muslimana*. Bibliotekarstvo, IX 1963, br. 4), Mehmedom Mujezinovićem (*Uloga džamije Mehmed bega Stočanina u formiranju Gornjeg Vakufa*. Gornji Vakuf. Odbor Islamske zajednice. 1971. Strana 48), Ademom Handžićem (ranije spomenuto) i Hifzijom Suljkićem (*Pećina u Brateljevićima kod Kladnja kao kulturno mjesto*. Glasnik VHS-a. XLII (1979, br. 5). Recenzirao je pojedine naučne radove i inače pomagao svima, koji su se za pomoć njemu obraćali.

Svoje radove je u većini slučajeva potpisivao svojim punim imenom i prezimenom. Međutim neke je objavio samo sa inicijalima M. HJ. ili pak pod pseudonimima Muhlisi zade, A. Kopčić i Muhamed Džemaludinović.

Hadžijahić je mnogo doprinio proučavanju i osvjetljavanju kulturnih, prosvjetnih i ekonomskih prilika Bosne i Hercegovine, posebno muslimana i njihove prošlosti. O svemu tome je napisao veliki broj članaka, studija i rasprava. Ko bude proučavao i ocjenjivao njegov rad i doprinos u proučavanju navedenih pitanja, moraće pregledati veliki broj novina, časopisa, godišnjaka i zbornika (preko 30), u kojima je Muhamed surađivao i objavljivao svoje radove.

Mahmud Traljić